
ZA LITERARNO INTERPRETACIJO

Po t. i. interpretativnem obratu ob koncu prejšnjega stoletja je literarna interpretacija v literarni vedi zavzela pomembno mesto. V širšem smislu je literarna interpretacija družbena praksa, ki ohranja etimološke pomene tega pojma, 'razlaga', 'pojasnilo', 'tolmačenje', 'pomen', 'pojmovanje', v sodobnosti bolj osrediščeno na razumevanje. Širša definicija literarne interpretacije upošteva tudi pomen literarnega branja, vzporejanega na različne načine; enkrat kot sinonim, drugič kot hiponim ali hiponim literarne interpretacije. Pri ožji določitvi interpretacije upoštevam Ecovo in Cullerjevo definicijo, tako da med štirimi členi – namenom, besedilom, sobesedilom in bralcem – izpostavljam prav namen besedila. Predlagam dvostopenjsko strukturo literarne interpretacije, v kateri se različne stopnje in procesi, tj. zaznavanje, doživljanje, analiziranje, pojasnjevanje, razlaganje, primerjanje, vrednotenje in opomenjanje, prepletajo, dopolnjujejo in zaokrožujejo, pomembna pa je krožna povezanost delov v celoto. Prva faza, v kateri prevladujejo zaznavanje, doživljanje in analiziranje, »ponavlja vsebino« in bolj enostavno reflektira bralni proces, upoštevajoč sprejemanje in doživljanje ter opis ali analizo strukture. Drugo stopnjo predstavljajo pojasnjevanje, razlaganje, primerjanje in razumevanje pomenov z iskanjem smisla v ustreznih kontekstih, čeprav se lahko pojavljajo tudi procesi prve faze; kot najbolj sinkretična in povzemalna procesa pa vrednotenje in opomenjanje v smislu umeščanja v veljavne sisteme literarnih in kulturnih vrednot ter prepoznavanja povprečnosti ali presežnosti interpretiranega besedila.

Ključne besede: literarna interpretacija, doživljanje, analiza, razlaga, vrednotenje

Susan Sontag je leta 1964 napisala odmeven esej *Proti interpretaciji*, na katerega so se nasprotniki interpretacije navezovali še dolgo po izidu. Ponavljali so predvsem njeno misel »/interpretirati pomeni siromašiti, izčrpavati svet, zato da bi vzpostavili senčni svet pomenov« (Sontag 2000: 242). Njeno grajanje interpretacije je predvsem grajanje ozkosrčnosti interpretacije in skrunjenja umetniškega dela zaradi »maščevanja

intelekta«. Nasprotniki interpretacije so »pozabili« na bistvo tega članka, ki se upira pretirani intelektualizaciji, nikakor pa ne zanika veljavnosti interpretacije. Namen članka je namreč nagovarjanje k analiziranju oblike besedila in k opuščanju izrazito »intelektualnih« metod za interpretacijo dela:

Naša naloga ni v umetniškem delu poiskati maksimalno količino vsebine, še manj iztisljati iz njega več vsebine, kot je že v njem. Naša naloga je ponoviti vsebino, tako da bomo stvar sploh lahko videli. Cilj vseh komentarjev o umetnosti bi moral biti narediti umetniška dela – in po analogiji naše doživljanje – bolj resnična in ne manj. Funkcija kritike mora biti, da pokaže, kaj kako je, in celo to, kaj sploh je, ne pa da kaže, kaj kaj pomeni. Namesto hermenevtike potrebujemo erotiko umetnosti. (Prav tam: 246–247.)

Danes nihče več ne dvomi o pomembnosti interpretacije, saj je ta po t. i. obratu k interpretaciji ob koncu prejšnjega stoletja postala splošno priznana; konstitutivne predpostavke tega, kar prepoznamo kot stvarnost, se ne pripisujejo več pogojem spoznanja (kar je veljalo od Kanta dalje) niti jezikovni strukturi, temveč družbeni praksi, ki postavlja interpretativne obrazce (Biti 1997: 151). Od tod izvira, da je zdaj vsaka sodba interpretacija oziroma začasna individualna prekinitev interpretacijskega procesa. Ni odveč dodati, da je interpretativni obrat samo vzporednica ali nadaljevanje t. i. pripovednega obrata v humanistiki, ki je postavil pripoved za splošni koncept, osvobojen tradicionalne navezave na prozne žanre, in jo povezal z védenjem (Zupan Sosič 2013: 495–498). Pogosta besedna zveza *pripovedi znanosti* namreč implicira misel, da znanstveni diskurz ne reflektira, ampak konstruira resnico, kar napotuje na epistemološko krizo sodobnega sveta z omajanim zaupanjem v vednost in zanesljivost znanstvenega uma. Posledice postempiričnega obrata k interpretaciji so treh vrst. Prve izhajajo iz odnosa med naravoslovnimi in duhovnimi znanostmi. Slednje so si končno izborile svoj položaj po dolgoletni prevladi monološkega pojasnjevanja v naravoslovju s poudarjanjem dialoškega razumevanja. Uporaba interpretativnih metod je pridobila status moralnega in ideološkega vprašanja, uveljavilo se je tudi razlikovanje med sodbami in razlagami. Medtem ko so sodbe stalnice naravoslovja in »pooblaščen« oblike potrjevanja obstoječe resnice, so razlage obvozi na poti do končne ustalitve sodbe. Tako duhovne vede prevzemajo pristojnost nad resnico in njenimi instrumenti sodbe, kar je bilo nekoč ekskluzivno področje naravoslovnih znanosti.

Druga vrsta posledic je povezana s t. i. interpretativnimi skupnostmi, ki jih je zagovarjal Stanley Fish. Ta je predvideval, da neko interpretativno okolje po navadi spontano sprejema predpostavke in prepričanja določenih interpretacij, medtem ko druge zavira ali preprečuje. Interpretativne skupnosti upoštevajo rasne, razredne, spolne, statusne, politične, jezikovne in kulturne posebnosti ali prednosti. Fish (Biti 1997: 152; Childers in Hentzi 1995: 158) je interpretativne skupnosti označil kot skupine bralcev ali interpretatorjev znakov, ki si delijo splošne oziroma skupne predpostavke o pomenu in ki uporabljajo podobne strategije branja. Po Fishu je branje in razumevanje možno samo v okviru takšnih skupnosti, saj so značilnosti besedila, ki se lahko zdijo objektivne, prav tako kot intencije avtorja, pravzaprav ustvarjene preko predpostavk določene (interpretativne) skupnosti. Fish

svojega t. i. informiranega bralca (Pezdirc Bartol 1999/2000: 247) omeji pri izboru interpretativnih strategij, ker da so te naučene in nastanejo na podlagi pripadnosti interpretativni skupnosti. Ta dokaz je podoben pragmatičnim argumentom in vključuje idejo, da ne obstaja univerzalno branje; v različnih skupnostih obstajajo različna branja in interpretativne strategije. Interpretativne skupnosti razumem le kot možnosti oblikovanja podobnih interpretacij. Ne strinjam pa se, da so podobne interpretacije vedno zamejene z neko skupnostjo, saj lahko podobne interpretacije ustvarijo popolnoma različne skupnosti (npr. univerzalna razlaga o moralnih zdrsih v *Zločinu in kazni* Dostojevskega), medtem ko v okviru iste skupnosti prihaja do radikalno različnih interpretacij istega besedila, npr. med študentkami drugega letnika ljubljanske slovenistike druge stopnje pri primerjavi dveh pripovedi, Gogoljevega *Plašča* in Kosmačeve novele *Sreča*.

Tretja vrsta posledic obrata k interpretaciji vključuje spremembo odnosa med teoretično in praktično ali uporabno hermenevtiko. V položaju situaciji, ko je filozofija izgubila primat med disciplinami in se obrnila k aristotelovski praktični modrosti (Biti 1997: 153), se tudi obrat k interpretaciji razlaga kot obrat k praksi. Interpretacija sama namreč neizbežno potrebuje določeno perspektivo, ki oblikuje njen predmet. Ta perspektiva je rezultat določene situacije, v kateri interpretiramo in ki vpliva na cilje in interese naše razlage. Vendar je vsak strah za usodo interpretacije odveč: ukoreninjenost v prakso ne ukinja teorije; celo razgiba njeno domišljijo v iskanju načinov razreševanja posameznih zagat ali problemov.

Ne samo da danes ni več treba zagovarjati pomena interpretacije za literarno vedo, saj je ta več kot dovolj očitna, ampak je ta pomen že tako samoumeven, da se mu pripisuje splošna veljavnost. Jonathan Culler (2008: 78) ga poistoveti z družbeno prakso: bralci lahko interpretirajo neformalno ali formalno. Ko se o knjigah ali filmih pogovarjajo s prijatelji ali razlagajo sami sebi v procesu branja, gre za neformalno interpretacijo; formalna interpretacija pa se izvaja na različnih stopnjah izobraževanja, najbolj množično v osnovni in srednji šoli, hkrati je tudi sestavni del strokovnega branja, tj. kritik, ocen, poročil, razprav, javnih debat. Ker ima interpretacija tako različne pomena in veljave, bom najprej pojasnila njeno pestrost, nato pa razložila njeno mesto in vlogo v okviru literarne vede. Ne bom se samo argumentativno zavzela »za interpretacijo«, pač pa bom tudi poskušala utemeljiti obseg literarne interpretacije in njeno vlogo v okviru literarne vede.

Termin interpretacija izhaja iz latinskega izraza *interpretatio* in obsega tri pomene: 'pojasnilo', 'pomen' in 'prevod' (Živković 1992: 289–290). Ko interpret tekst razlaga in tolmači, omogoči razumevanje tega besedila. Interpret se torej umešča med tekst in bralca, je posrednik in hkrati »prevajalec« iz enega jezika, medija ali koda v drugega, tako da prej nedostopni tekst postane (bolj) razumljiv, implicitno postane (bolj) eksplicitno, doseženo je razumevanje teksta, dostopnost njegovega smisla. Že slovarska opredelitev pojma jasno opozarja tudi na drugo dimenzijo interpretacije – na njeno subjektivnost ali individualnost. Ko se interpret postavi med tekst in bralca, ta tekst eksplicira na temeljno subjektiven način. Kot je možno neskončno mnogo interpretacij ene in iste vloge, tako se kar naprej odpirajo

nove interpretacije tekstov; pri tem ni nobena popolna in dokončna. Če pravkar podano razlago interpretacije, povezano z etimološko razlago, razvežem v osnovne dejavnosti tega procesa, so to zaznavanje, analiziranje, pojasnjevanje, razlaganje, vrednotenje in opomenjanje. Vsi ti procesi se pojavijo tudi v literarnem branju. Oba, literarno branje in literarna interpretacija, sta namreč kompleksna procesa opomenjanja literarnega besedila, ki ga skozi različne načine in vrste branja ali interpretacije opravlja literarno zmožni bralec ali razlagalec. Tako kot literarno branje je tudi literarna interpretacija dvostopenjska: prva stopnja je polnjenje referenčnih okvirjev, druga stopnja pa polnjenje »praznih mest« ali realizacija/konkretizacija umetniškega dela. Ker sta usmerjena na vsebino in obliko, nastajajo ob branju vtisi, poglobljeni s poznavanjem literarne teorije in literarne zgodovine ter vseh pomožnih literarnih ved, in projekcija neliterarnega védenja na samo literarno besedilo. Gre za opomenjanje literarnega besedila, ki ga skozi različne načine in vrste branja opravlja literarno zmožni bralec.

Na večdelnost interpretacije opozarja Abrams (1999: 127–134), ko jo v ožjem smislu razlaga kot specifikacijo literarnega dela skozi analizo, parafrazo in komentarje; po navadi se tovrstna interpretacija omeji bolj na obskurne, ambivalentne ali figurativne odlomke. Na splošno pa pomeni interpretirati literarno besedilo pojasniti njegove umetniške poteze, kar vključuje analizo žanra, strukturnih elementov, teme in učinkov. V širšem smislu in zato manj določno razlaga interpretacijo Wales (1989: 256), ki ji pomeni pravzaprav razumevanje: jezika besedila, njegovega pomena in tem. Najbolj določeno vlogo in podobo ima interpretacija v stilistiki, kjer razlaga jezikovne podobe, analizira formalne in semantične obrazce, skupni uvidi pa vodijo k oceni celotnega pomena besedila. Pri analizah poudarja stilistika bralevo kompetenco, npr. poznavanje literarnih konvencij, žanrov ali kulturnih kontekstov. Predpostavka, da obstaja neodkriti in zaklenjeni pomen, ki ga lahko odklenemo s primernim ključem (kot npr. interpretacija sanj), je napačna, saj je proces zelo dinamičen in kompleksen. Če po eni strani lahko ponudi eno delo več interpretacij, sta po drugi strani tudi bralec ali poslušalec proizvajalca pomena, prav tako kot avtor in besedilo samo. Proces interpretacije je torej obarvan s subjektivnostjo, nemalokrat tudi z modnimi smernicami ali s prevladujočim okusom določene dobe.

Čeprav je interpretacija kot metoda ravnanja z besedilom znana že od antike, je šele v sodobni znanosti o književnosti dobila specifični pomen. Ko so se helenistični predstavniki aleksandrijske šole ukvarjali s klasičnimi besedili grške književnosti, so s pomočjo hermenevtike poskušali razumeti besedilo daljne preteklosti. Za srednjeveške pisce, ki so se trudili pravilno razlagati sveta besedila, je bila hermenevtika¹ ena izmed najpomembnejših ved in torej izenačena z interpretacijo. Današnji pomen interpretacije pa se je rodil šele v romantiki, čeprav takrat tega dela literarne zgodovine še niso imenovali interpretacija. Da bi ta postala ozaveščen postopek književnega strokovnjaka, je bilo treba ustvariti še en pogoj: prepričanje, da je pravi predmet preučevanja književnosti in znanosti o književnosti prav

¹ Za sodobno literarno hermenevtiko so med drugimi pomembni Szondi, Jauss, Gadamer in Schleiermacher, med katerimi je zadnji vplival s ključnim pojmom psihološke interpretacije, z vživetjem.

literarno delo v svoji umetniški posebnosti, ne pa njegov pisec ali njegove ideje. To prepričanje se je oblikovalo v krogu ruskih formalistov, nadaljevalo pa potem na različnih področjih, npr. v novi kritiki in recepcijskih teorijah. Literarne šole ali usmeritve 20. stoletja so o literarni interpretaciji izrekale različna stališča, največji problem pa se je pojavil pri oblikovanju prepričljive teorije in splošno priznanih logičnih aparatov, ki se do danes niso razvili v celoti. Prav zato so nekateri menili (čeprav so se s podobnim problemom srečevale tudi druge znanosti), da je literarna interpretacija nepotrebna.

Ko je interpretacija v 20. stoletju iskala lastne teoretične predpostavke in utemeljevala svojo uporabnost, je po eni strani prevpraševala svojo znanstvenost, po drugi pa uporabnost. Ena izmed njenih težav je izoblikovanje enotne metode, saj vemo, da se literarne zvrsti ne morejo interpretirati enako; podobno velja tudi za žanre ali načine. Druga težava je ta, da bi se morala interpretacija navezovati na nekaj temeljnega ali izvornega v literarnem delu, vendar je to težko izbrati, saj so ravni (jezik, sporočilo, avtorska intenca, kontekst, resničnost, bralec) skoraj enakopravne, kar lahko pripelje do nesoglasja med interpretativnimi perspektivami. Vseobsežnost interpretacije je vidna tudi v pomembnih definicijah 20. in 21. stoletja, ki se razpenjajo od najširše Nietzschejeve do ožje Ecove. Nietzschejeva preveč posploševalna definicija *Ni nobenih dejstev, je le interpretacija* (Sontag 2000: 240) je zelo podobna totalnosti de Manove zamisli o interpretaciji kot vseobsežnem procesu (vse je interpretacija). Ta zamisel je namreč zavajajoča: če je vse interpretacija, potem se je ta kot postopek razumevanja in razlaganja raztopila v drugih procesih in se tako izgubila; ostali so le še neskončni nizi razlag. Totalizacija vloge in pomena interpretacije v različnih smereh in šolah je sicer prispevala k ugledu interpretacije, ni pa jasno začrtala njenih potez. Tako je Derrida predlagal, da je vsaka interpretacija uvod v naslednjo interpretacijo in da je pravzaprav že sama neke vrste literarno besedilo. Že prej je bilo znano, da ne obstajajo neke končne interpretacije, takšno razumevanje pa je še dodatno razrahljalo meje med literarnimi in neliterarnimi besedili. Ameriški teoretik zgodovine Hayden White je to razliko določil kot razliko med besedili, ki usmerjajo pozornost na mehanizme svoje proizvodnje (avtorefleksivnost), in tiste, ki tega ne počno; literarnim besedilom je treba prav zaradi avtorefleksivnosti dati v interpretaciji prednost. Vseobsežnost interpretacije je zagovarjal tudi Michel Foucault, ki je v knjigi *Besede in stvari* poudaril ugotovitev, da je posebnost jezika prav v komentarju in da jezik vsebuje princip omejitve, ki ni nikoli dokončen. Po njegovem mnenju torej interpretacija ne more biti nikoli zaključena (Tomašević 2011: 8), hkrati pa ne obstaja nič, kar bi bilo treba interpretirati, saj je že vse interpretacija, besede same po sebi so že interpretacija. Paul Ricoeur (Tokarz 2008: 43) je zožil definicijo, ko je interpretaciji določil cilj – razumevanje besedila –, a jo je istočasno že tudi razširil, saj jo je prenesel na razumevanje lastnega in tujega življenja in tako poistovetil pojma pomen in intencionalnost (Biti 1997: 150).

Ker obstaja več interpretacijskih pristopov, se takoj zastavi vprašanje, kako sploh izbrati ustreznega. Culler (2008: 79) predlaga pokazati na neskončnost interpretacij in argumentirati posamezne teze ter jih ponazoriti s primeri iz besedila. Tudi

sama se strinjam z njegovim predlogom, saj pogosto ni tako pomembno, katere vrste interpretacije izberemo, pač pa bolj, kako dokažemo svoje trditve, ker pri interpretaciji ni tako pomemben odgovor, kot so pomembne različice odgovorov in pot, po kateri se dokopljemo do njih. Strinjam se tudi s Cullerjevimi (2008: 80–82) razumevanjem pomena, ki je poleg argumentacije lastnih postopkov za interpretacije ključno. Določiti ga ni enostavno, še posebno če vemo, da je za pomen odločilnih več členov, tj. namen, besedilo, sobesedilo in bralec. Ne gre za stvar, ki bi jo enkrat za vselej določal katerikoli od teh dejavnikov. Že to, da ima vsak izmed teh členov svoje vnete zagovornike, pove, da je pomen nekaj kompleksnega in težko opredeljivega. Pomen besedila ni tisto, kar je imel avtor² v nekem trenutku v mislih, niti ni preprosto lastnost besedila ali izkušnja bralca – je hkrati izkušnja subjekta in lastnost besedila. Je tisto, kar razumemo, in tisto, kar v besedilu poskušamo razumeti. K razumevanju opomenjanja je veliko prispeval Roman Ingarden v okviru fenomenološke estetike, predvsem s knjigo *Literarna umetnina* (1931). Ingarden izpostavlja bistvenostno strukturo literarnega dela: ta je v tem, da je tvorba, sestavljena iz več plasti. Te plasti pa morajo biti med seboj usklajene, saj lahko le tako tvorijo enovito umetniško delo; za to usklajenost je primeren izraz *polifonija*. Če moramo sprejeti neko splošno načelo ali formulo, lahko zapišemo, da pomen določa kontekst, saj kontekst vključuje pravila jezika, situacijo avtorja in bralca ter vse ostalo, kar bi lahko bilo pomembno. Vendar če trdimo, da je pomen omejen s kontekstom, potem moramo dodati, da je kontekst neomejen. Ni mogoče vnaprej napovedati, kaj bi lahko bilo pomembno ali kakšna razširitev konteksta bi lahko premaknila to, kar štejemo za pomen besedila. Edward Said (Culler 2008: 81) je npr. menil, da bi morali romane Jane Austen interpretirati na podlagi ozadja, ki je iz njih izključeno. To je bilo izkoriščanje kolonij Združenega kraljestva, ki je zagotavljalo bogastvo za lagodno življenje doma v Britaniji.

Med Cullerjevimi štirimi členi interpretacije – namenom, besedilom, sobesedilom in bralcem – namen ni natančno usmerjen, tako da ga ne moremo pripisati zgolj avtorju, besedilu ali bralcu in lahko le sklepamo, da je skupna lastnost vseh členov interpretacije. Natančneje razlaga namen Umberto Eco (2005: 12), ko ga v nasprotovanju interpretativni hereziji neskončnosti interpretacij veže predvsem na besedilo. Nasprotuje sodobni (presplošni) trditvi, da lahko razlagamo delo kakorkoli in da lahko v njem beremo vse to, kar nam predlagajo najbolj neobvladljivi vzgibi. Čeprav nas besedila res vabijo k svobodi interpretacije, ker nam predlagajo diskurz na številnih ravneh branja in nas postavljajo tako pred dvoumnost govornice kot pred večpomenskost življenja, Eco opozarja, da v vsej tej neskončnosti pomenov ne smemo pozabiti na intenco besedila. Njegovo zagovarjanje usmerjevalnega principa interpretacije je nekakšno nadaljevanje Derridajevega uvida, ki je delno poenotil prepričanja o brezmejnosti interpretacije z uvidom o neizstopanju iz besedila: po Derridaju (Biti 1997: 151) je besedilnost postala sam modus obstoja, ki pripenja

² Za pomen ni odločilno, kaj je imel avtor v mislih med pisanjem ali kako sam razlaga svoje delo, čeprav so avtorjeve trditve o lastnem ustvarjalnem procesu zanimive in uporabne, še posebej zaradi sugestij o njegovi poetiki in različnih navezavah na ostala literarna dela ter pri analizi avtorjevega miselnega toka.

entitete na svoje »besede«. Če se v resničnosti lahko ovržejo še tako resnične izjave (npr. *Napoleon je umrl 5. 5. 1821 na Sveti Heleni*, a neobjavljeni dokumenti to znano dejstvo zavračajo z dokazom smrti na neki bonapartistični ladji), v svetu knjige ni mogoče ovreči naslednjih trditev: *Rdečo kapico je požrl volk*, *Ana Karenina je naredila samomor*, *Martin Kačur je doživel v Blatnem dolu težke preizkušnje*. Pri intenci besedila igrajo pomembno vlogo tudi selitve junakov iz besedila v besedilo, npr. Rdeče kapice v številnih različicah te pravljice, najbolj znani sta Perraultova in Grimmova. Po prvi volk požre deklico, v drugi pa prispe lovec, ki ubije volka ter reši Rdečo kapico in njeno babico. Če bi torej pripovedovalec svojemu otroku zaključil pravljico s smrtjo Rdeče kapice (Perraultova različica), bi verjetno otrok kar sam zahteval »pravo pravljico«, tj. Grimmovo različico z lovčevu rešitvijo vnukinje in babice iz volkovega trebuha.

Ecova ideja o intenci besedila se mi zdi najbolj uporabna, če jo razširimo s Cullerjevo, v kateri sta namen in besedilo dve prvini, tesno povezani s sobesedilom in bralcem, in v tem smislu med predlaganimi členi interpretacije največ pozornosti posvetimo besedilu (seveda ne samo njegovi intenci). Bistvo interpretacije namreč ni najti edino pravo interpretacijo, pač pa z iskanjem smisla in razumevanjem pomena razmišljati o književnosti in njenih prvinah in se na ta način približevati besedilu po različnih poteh. Zaradi interpretacije ima neizrazljivo v literaturi možnost, da pride v zavest, razširi območje zaznavnega in čustvenega izkustva, torej znanja in občutljivosti naslovnikov. Interpretaciji naj bo književnost pot in cilj te poti, saj se je prevečkrat dogajalo, da je bila književnost izrabljena, ko se je interpretacija spremenila v zgolj literarnozgodovinsko nizanje (empiričnih) podatkov o avtorju ali dobi. Interpretacija naj bi vedno predstavljala književno delo kot umetniško celoto,³ ki jo sestavljajo posamezne prvine dela; za vsak element se lahko vprašamo, kakšna je njegova funkcija in kako se navezuje na druge elemente, prav tako nas zanima sporočilo posameznega dela, tudi če to ni zapleteno. Najlažje si je predstavljati stike med celoto in njenimi deli s pomočjo *hermenevtičnega kroga*, osnovnega metodološkega principa imanentne interpretacije⁴ (Zabel 1989: 11), predvsem krožno povezanost delov v celoto in s celoto kot obojestranski odnos med deli in celoto, kar vključuje v svoj proces zaznavanje, doživljanje, analiziranje, pojasnjevanje, razlaganje, primerjanje, vrednotenje in opomenjanje.

³ Potrebno bi bilo le malo bolj sistematizirati nekatere postopke, predvsem interpretacijo daljših besedil, pripovedi in drame – enostavnejša je interpretacija poezije, pri kateri si lahko pomagamo z navedbo celotne pesmi.

⁴ Najpomembnejša predstavnik imanentne interpretacije sta Emil Staiger in Wolfgang Kayser s knjigama *Umetnost interpretacije* in *Jezikovna umetnina*. Kot pomoč pri interpretaciji sta oba predlagala literarnozgodovinska spoznanja o razvoju avtorja in obdobja, razlikovala sta se le po metodah. Medtem ko Staiger temelji na hermenevtičnem krogu, sta pri Kayserju osnovna metodološka principa analiza in sinteza. »Hermenevtični krog« se nanaša na idejo, da je razumevanje besedila kot celote možno le s sklicevanjem na njegove posamezne dele, razumevanje vsakega posameznega dela pa le s sklicevanjem na celoto. Niti celotnega besedila niti kateregakoli posamičnega dela ni mogoče razumeti brez povezave drugega z drugim.

Čeprav sodobna interpretacija imanentni interpretaciji ni več tako naklonjena – predvsem jo moti njeno stališče o primarnosti intuicije v razlagi hermenevitičnega kroga, po kateri krožnega značaja besedila ni mogoče razlagati brez intuitivnega življenja v avtorjev subjektivni ali širši (zgodovinski, teološki, filozofski, literarni, etični, estetski) okvir –, je prav ideja o krožni povezanosti delov in celote še vedno dobrodošla. Ta lahko ponudi interpretu sporočila, ki so v književnosti bolj spekulativne in manj referenčne narave. Na vprašanje »O kom ali o čem pripoveduje tragedija *Hamlet*?« npr. ne odgovorimo s preprostim odgovorom »O danskem princu.« Različne odgovore na to vprašanje lahko pojasni tudi vedenje o različnih šolah⁵ literarne vede: razredni boj v *Hamletu* je raziskoval marksizem, Ojdipov kompleks psihoanaliza, obvladovanje subverzivnih energij pa novi historicizem. Medtem ko se je feminizem bolj osredotočil na asimetrijo odnosov med spoloma, gejevske in lezbične študije pa na heteroseksualno matrico, je postkolonialna teorija v *Hamletu* analizirala imperializem, dekonstrukcija pa predvsem samodekonstruktivno naravo besedila.

V tem smislu bi bilo zelo dobrodošlo, če bi literarni interpreti očitneje razkrili svojo pripadnost določeni šoli, smeri ali usmeritvi, saj bi bralec lažje sledil kompleksnosti interpretacije in bi tudi hitreje spoznal njene odmike od ustaljenih (ali modnih) silnic interpretacije ali celo prisotnost čezmerne interpretacije. Čezmerna interpretacija (angl. *overinterpretation*) je postopek, kjer se interpretira (preveč) usmerjeno, s točno določenim ciljem, zaradi katerega se upošteva le ena lastnost ali malo prvin besedila. Najbolj znana je Ecova (Culler 2007: 167–168) razlaga čezmerne interpretacije, s katero nadaljuje lastno hermenevitično idejo o bralcih kot privržencih tančice (it. *adepti del velame*, angl. *followers of the veil*), ki verjamejo v skriti, hermenevitični pomen besedila. Eco je v predavanjih *Overinterpreting texts* razložil primer Rossettijeve interpretacije Dantejeve *Božanske komedije*. Gabriele Rossetti (oče pesnika Danteja Gabriela Rossettija) ni znan po običajni ali »pravilni« interpretaciji, saj je interpretiral preveč usmerjeno in ekscesivno. Njegova interpretacija je popolnoma nasprotna uveljavljeni oziroma običajni razlagi, saj izhaja iz trditve, da je bil Dante prostozidar in rožni križar (*Rosicrucian*), čeprav sploh ni dokazov, da je prostozidarstvo takrat obstajalo. Rossetti je tako razlagal *Božansko komedijo* v sklopu skritih referenc prostozidarskih in rožnokrižarskih motivov in ker ti motivi niso bili usklajeni, jih je kar nasilno družil med seboj. Pelikan, simbol rožnih križarjev, se v komediji pojavi samo enkrat, Rossetti pa ga kar poveže s pojavi ostalih ptic, ki jih neupravičeno umesti v družino pelikanov. Problem njegove čezmerne interpretacije je njena najpogostejša napaka – interpretirati malo prvin preveč usmerjeno –, saj razlaga celotno pesnitev samo iz enega okvirja, tj. prostozidarstva in rožnokrižarstva.

⁵ Klasična ali kanonizirana besedila so bila interpretirana na več načinov; naj izpostavim Kafkova, pri katerih prevladujejo tri vrste interpretacije. Tisti, ki berejo Kafko kot družbeno alegorijo, vidijo v njegovih pripovedih prave študije o frustracijah in norostih sodobne birokracije in njenega izdajanja ukazov v totalitarni državi. Tisti, ki berejo njegova dela kot psihoanalitično kategorijo, spoznajo obupana razkritja Kafkovega strahu pred očetom, njegove kastracijske strahove, občutek lastne impotence in suženjske odvisnosti od sanj. Tisti, ki berejo ista dela kot religiozno kategorijo, pojasnjujejo, da K. v *Gradu* poskuša doseči nebesa in da mu v romanu sodijo po neizprosni in mistični božji pravici.

Čezmerna interpretacija je pač interpretacija, ki je za namen besedila in modelnega bralca nezadostna, hkrati pa je tudi interpretacija, ki prelamlja hermenevtični krog.

Eco (Culler 2007: 172) vzporeja čezmerno interpretacijo z Boothovo dvojico razumevanje – čezmerno razumevanje (angl. *understanding-overunderstanding*). Po Boothu je namreč razumevanje besedila zastavljanje vprašanj, ki jih ponuja samo besedilo, medtem ko je čezmerno razumevanje to, kar ni neposredno povezano z besedilom. Pri branju začetka pravljice *Nekoč so živeli trije prašički* se ne bomo vprašali »Zakaj trije?«, ampak »Kaj se je potem zgodilo z njimi?« Čezmerno razumevanje postavlja zanimiva vprašanja, ki si jih modelni bralec ne bi. Če je interpretacija že rekonstrukcija namena besedila, lahko čezmerna interpretacija pokaže čez besedilo, na sobesedilo ali kontekst. Tako se v zvezi s pravljico *Trije prašički* ne vprašamo le, kaj besedilo nudi, ampak tudi, kaj skriva. Kaj lahko pravljica o treh prašičkih in hudobnem volku pove o kulturi, kaj o kolektivnem nezavednem ali o nezavednem samega (neznane) avtorja? Ali lahko kaj nakaže glede različnosti ras in socialnih položajev ljudi, prav tako o trojici, pravici in maščevanju? Culler se s to razlago, ki sugerira odnos besedila in sobesedila ter izražene in zamolčanega, približuje Ecovi simpatiji do čezmerne interpretacije in njeni ekscesivnosti: oba menita, da ravno neustaljene in neobičajne razlage s svojo subverzivnostjo delujejo ustvarjalno, saj lahko sprožijo nove, polemične interpretacije.

Da bi lažje razumeli današnji pomen literarne interpretacije, naj razložim še njeno umeščenost v literarno vedo in njuno razmerje. Literarna veda je znanstveno, filozofsko in pojmovno metodološko urejeno, načrtno in sistematično preučevanje literature, njenih značilnosti in zgodovinskega razvoja (Kos 2001). Veliko vprašanj literarne vede je mogoče pojasniti s pomočjo empiričnih dejstev in eksaktnih metod, nekatera vprašanja pa samo z abstraktno-spekulativnimi postopki. Glavni disciplini literarne vede sta literarna zgodovina in literarna teorija, kot tretji del pa se prišteva literarna interpretacija. Ta je postala šele po drugi svetovni vojni pomemben del raziskovanja književnosti, in to v več različicah, od strogo znanstvenih, empiričnih in eksaktnih do pretežno filozofskih, socioloških ali kulturoloških interpretacij. Niti literarna teorija niti literarna zgodovina ne moreta povsem razložiti literarnega dela, zato tega ne moremo pričakovati od literarne interpretacije. Nerazložljivost je eden izmed večnih čarov velike književnosti; tako npr. Shakespearovih del še vedno ne razumemo popolnoma, čeprav razmišljamo o njih že štiristo let. Predvsem v pedagoškem⁶ smislu je postala literarna interpretacija poleg literarne zgodovine in teorije bistveni člen ukvarjanja s književnostjo.

Med literarno zgodovino in literarno interpretacijo ne moremo potegniti ostre meje, čeprav ju načeloma zastopata nasprotni stališči pojasnjevanja in razumevanja,

⁶ Kakorkoli to literarno interpretacijo imenujemo, šolska interpretacija ali didaktika književnosti je pomemben člen pri razumevanju in razlagi literarnega besedila, ko se ukvarja s sposobnostmi bralca, z bralno motivacijo in vrednotenjem izbranih besedil.

oprta na Diltheyevo⁷ dihonomijo *erklären – verstehen*, ki označuje razmerje med naravoslovjem in duhovnimi znanostmi. Po njegovem modelu naj bi se naravo pojasnjevalo, družbene pojave pa razumelo, vendar predmeta ali pojava v literarni zgodovini preprosto ni mogoče pojasniti na enak način kot predmet naravoslovnih znanosti, in sicer zato, ker je razumevanje nujni predpogoj vsakršnega pojasnjevanja. Tudi če bi delili literarno vedo samo na dva dela, interpretacijo in klasifikacijo, kot je predlagal Milivoj Solar (1996: 205–207), ne bi mogli celostno uskladiti obeh delov med seboj. Če se interpretacija usmerja na posamezno delo z razlago in »prevodom« v drug jezik ter opisom njegove individualnosti, vrednosti, izvirnosti in večpomenskosti, mora nasprotno klasifikacija upoštevati vse, kar je splošno, objektivno, vrednostno nevtralno in enopomensko. Zaradi sinkretičnosti vseh treh delov literarne vede poimenuje Schutte (1990: 35–43) interpretacijo kar literarno-znanstvena interpretacija, ki se razlikuje od vsakodnevne prakse razlaganja besedil prav po zahtevi metodološke refleksije oziroma uzaveščanja določenih predpostavk ter definiranja svojih spoznanj in postopkov.

Razmerje med interpretacijo in klasifikacijo ali med interpretacijo, zgodovino in teorijo se je tudi v slovenistiki spreminjalo. V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja se je začel zmanjševati pomen literarne zgodovine in povečevati pomen literarne interpretacije (Kos 1991: 9). V petdesetih letih je v slovenistiki odločno prevladoval zgodovinski koncept in tudi če se je pojavilo vprašanje o razumevanju dela, je bilo največkrat zajeto v kavzalno-pojasnjevalni sklop in podrejeno pozitivističnim znanstvenim idealom (Zabel 1990: 27), od tega ideala bi delno izstopale le nekatere študije, npr. Slodnjakova razlaga *Slovesa od mladosti*. V slovenistiki so prelomna šestdeseta leta,⁸ predvsem članek Borisa Paternuja *Literarna zgodovina v sodobnem življenju* in članek Dušana Pirjevca *O nekaterih sodobnih vprašanjih slovenske literarne zgodovine*. Vzporedno z načelnim razpravljanjem o konceptu literarne zgodovine je prišlo tudi do razprave o načelih in ciljih literarne interpretacije (Zabel 1990: 32). Rezultat interpretacijskega koncepta je zbornik *Lirika, epika, dramatika* (1965, 1971) štirih avtorjev, Helge Glušič,⁹ Matjaža Kmecla, Aleksandra Skaze in Franca Zadravca.

⁷ Če zgodovina, naslonjena na naravoslovni znanstveni model, k tekstu pristopa kot do zgodovinskega dejstva, se pravi objektivno in vključujoč ga v zgodovinski vzročno-posledični sistem, se literarni interpretaciji ta tekst ne more odkriti niti kot zgodovinsko niti kot objektivno dejstvo. Da njuno razmerje ni tako jasno razločevalno, dokazuje že imanentna interpretacija Staigerja in Kayserja, ki sta v svojo interpretacijo vpletala tudi literarnozgodovinsko znanje, medtem ko je že sama literarna zgodovina pomembno vezana na razumevanje in interpretacijo.

⁸ Šestdeseta leta je natančno analiziral Igor Zabel v magistrski nalogi in članku (1989, 1990). Da bi lažje razumeli pomen literarne interpretacije v slovenistiki, bi bilo potrebno natančno raziskati njeno prisotnost v sedemdesetih, osemdesetih in devetdesetih letih ter nato še v prvem desetletju novega tisočletja, v katerem so literarni interpretaciji naklonjeni predvsem prispevki mlajših raziskovalcev; manjši preobrat pa predstavlja tudi izbirni predmet literarna interpretacija, ki je bil ponovno uveden v študij slovenske književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani v študijskem letu 2013/14.

⁹ V prispevkih Helge Glušič je literarna interpretacija tudi kasneje igrala pomembno vlogo. Analiza njene interpretacije presega okvirje moje študije. Treba bi se ji bilo sistematično posvetiti v prihodnosti; prav njena obletnica je priložnost za čestitke in hkrati vzpodbudo za raziskovanje njenih literarnih interpretacij.

Za zaključek bi rada sintetizirala spoznanja pomembnih strokovnjakov in svoje lastne ugotovitve v razlikovanje med širšo in ožjo določitvijo literarne interpretacije, temu pa pridružila še poskusno določitev literarne interpretacije kot dvostopenjskega procesa. V širšem smislu je interpretacija družbena praksa, ki ohranja etimološko razlago tega pojma, tj. 'pojasnilo', »prevod«, 'razlaga', 'posredovanje' in 'pomen', v sodobnosti bolj osredičeno na razumevanje besedila, njegovega pomena, tem ali sporočil. Če po eni strani lahko ponudi eno delo več interpretacij in ni interpretacija nikoli dokončan proces, sta po drugi strani tudi bralec ali poslušalec proizvajalca pomena, prav tako kot avtor in besedilo, bistveno določena s kontekstom. Proces interpretacije je torej obarvan s subjektivnostjo, nemalokrat tudi z modnimi smernicami ali s prevladujočim okusom določene dobe. Večpomenskost in pestrost interpretacije po t. i. obratu k interpretaciji nakazuje, da njeno bistvo ni najti edino pravo interpretacijo, pač pa z iskanjem smisla in razumevanjem pomena razmišljati o književnosti in njenih prvinah in se na ta način približevati besedilu po različnih poteh. Različne metode in pristope je treba argumentirati tako, da je književnost pot in cilj te poti, saj se je prevečkrat dogajalo, da je bila zgolj empirično (literarnozgodovinsko) nizanje podatkov. Pri ožji določitvi interpretacije upoštevam Ecovo (2005: 12) in Cullerjevo definicijo (2008: 80–82), tako da Ecovo intenco besedila razširjam s štirimi odločilnimi členi Cullerjeve definicije, tj. namenom, besedilom, sobesedilom in bralcem, izmed katerih najbolj izpostavim prav namen besedila. Ker naj bi literarna interpretacija predstavljala književno delo kot umetniško celoto, ki jo sestavljajo posamezne prvine dela, predlagam dvostopenjsko strukturo literarne interpretacije, podobno dvostopenjski določitvi literarnega branja, v kateri se različne stopnje in (že omenjeni) procesi, tj. zaznavanje, doživljanje, analiziranje, pojasnjevanje, razlaganje, primerjanje, vrednotenje in opomenjanje, prepletajo, dopolnjujejo in zaokrožujejo, pomembna pa je krožna povezanost delov v celoto. Prva faza, zaznavanje, doživljanje in analiziranje, upošteva predlog Sontagove o »ponovitvi vsebine« in recepcijsko vodilo refleksije bralnega procesa, pri kateri se upoštevata sprejemanje in doživljanje, hkrati pa se opisuje ali analizira struktura posameznih sestavin in odnosov med njimi, zaradi česar lahko določimo pomen dela in njegovega strukturno-jezikovnega nosilca oz. pomensko-stilistično dominantno. Drugo stopnjo predstavljajo pojasnjevanje, razlaganje, primerjanje in razumevanje pomenov z iskanjem smisla v ustreznih kontekstih, katerih označitev povezuje objektivnost analize z lastno miselno perspektivo razlagalca. Čeprav so vsi procesi medsebojno prepleteni in razporejeni po obeh stopnjah, sta najbolj sinkretična in povzemalna procesa na drugi stopnji vrednotenje in opomenjanje, ki osvetlita razumevanje dela z veljavnimi sistemi literarnih in kulturnih vrednot v smislu umeščanja in tudi prepoznavanja povprečnosti ali izjemnosti interpretiranega besedila.

Literatura

- Abrams, Meyer Howard, ⁷1999: *A Glossary of literary terms*. Orlando: Harcourt Brace College Publishers.
- Biti, Vladimir, 1997: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Childs, Peter, in Fowler, Roger, ³2009: *The Routledge dictionary of literary terms*. London in New York: Routledge.
- Childers, Joseph, in Hentzi, Gary, 1995: *Columbia dictionary of modern literary and cultural criticism*. New York: Columbia University Press.
- Culler, Jonathan, 2008: *Literarna teorija: Zelo kratek uvod*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Culler, Jonathan, 2007: Interpretation: Defending »Overinterpretation«. *The Literary in theory*. Stanford: Stanford University Press.
- Eco, Umberto, 1999: *Šest sprehodov skozi pripovedne gozdove*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Eco, Umberto, 2005: *O literaturi*. Tržič: Učila International.
- Kos, Janko, 1991: Aktualna vprašanja književnega pouka. *Prosvetni delavec* 7. 9.
- Kos, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- Pezdirc Bartol, Mateja, 1999/2000: Vloga bralca v poglobitvini literarnoteoretičnih smereh 20. stoletja, 2. del. *Jezik in slovstvo* 45/6. 243–251.
- Schutte, Jürgen, 1990: *Einführung in die Literaturinterpretation*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Solar, Milivoj, 1996: Interpretacija i klasifikacija književnosti. *Umjetnost riječi* 40/2–3. 205–213.
- Sontag, Susan, 2000: Proti interpretaciji. *Nova revija* 19/219–220. 239–248.
- Tokarz, Božena, 2008: Interpretacija kot podlaga literarne komunikacije. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja 25). 37–45.
- Tomašević, Boško, 2011: *Protiv književne teorije*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Wales, Katie, 1989: *A Dictionary of stylistcs*. London in New York: Longman.
- Zabel, Igor, 1989: *Interpretacija v slovenski literarni vedi (1960–1970)*. Magistrska naloga, mentor J. Kos. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- Zabel, Igor, 1990: Literarna interpretacija v slovenistiki šestdesetih let. *Primerjalna književnost* 13/2. 25–45.
- Zupan Sosič, Alojzija, 2011: *Na pomolu sodobnosti ali o književnosti in romanu*. Maribor: Litera. 17–80.
- Zupan Sosič, Alojzija, 2013: Postklasična teorija pripovedi. *Slavistična revija* 61/3. 495–507.
- Živković, Dragiša, ²1992: *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit.